

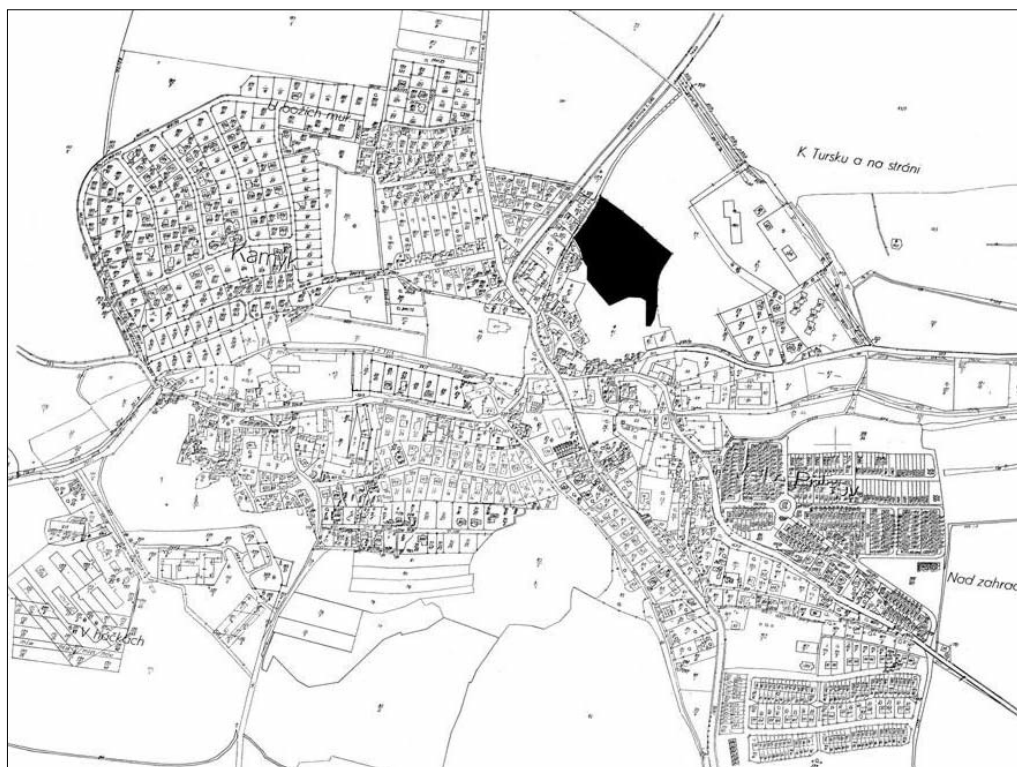
ŽÁROVÝ POHŘEB KULTURY ZVONCOVITÝCH POHÁRŮ V SÍDLIŠTNÍM KONTEXTU Z VELKÝCH PŘÍLEP, OKR. PRAHA-ZÁPAD

David Daněček – Erika Průchová – Jan Turek

ÚVOD

V letech 2006–2008 byl Středočeským muzeem v Roztokách u Prahy realizován v několika etapách záchranný archeologický výzkum vyvolaný výstavbou příjezdové komunikace a jedenácti bytových domů v poloze „Skalka“ (též „Na Skále“), konkrétně na původním ppč. 64/29 na severovýchodním okraji obce Velké Přílepy, okr. Praha-západ. Výzkum pod dalšími (posledními) třemi domy provedlo v roce 2008 Archeocentrum, Institut pro archeologii a památkovou péči středních Čech, o. p. s. Zmíněný pozemek, přibližně lichoběžníkovitého tvaru o rozměrech stran cca 150×130×120×80 m a výměře cca 1,4 ha, je situován mezi řadou domků vpravo od silnice č. 240 z Velkých Přílep na Velvary na západě, bývalým vojenským objektem a polem na severu i na východě a výraznou skalní vyvýšeninou na jihu (*obr. 1*).

Areál staveniště se z geomorfologického hlediska nachází na mírně svažité sprašové návěži pokrývající severní úbočí výrazné skalní vyvýšeniny (vrchol 299,69 m n. m.), která se tyčí nad údolím Podmoránského potoka (cca 273 m n. m.). Okolní terén od krajů zkoumané plochy nevýrazně, avšak plynule klesá, pouze s výjimkou strany jižní, kde následuje prudké klesání až za několik desítek metrů širokým

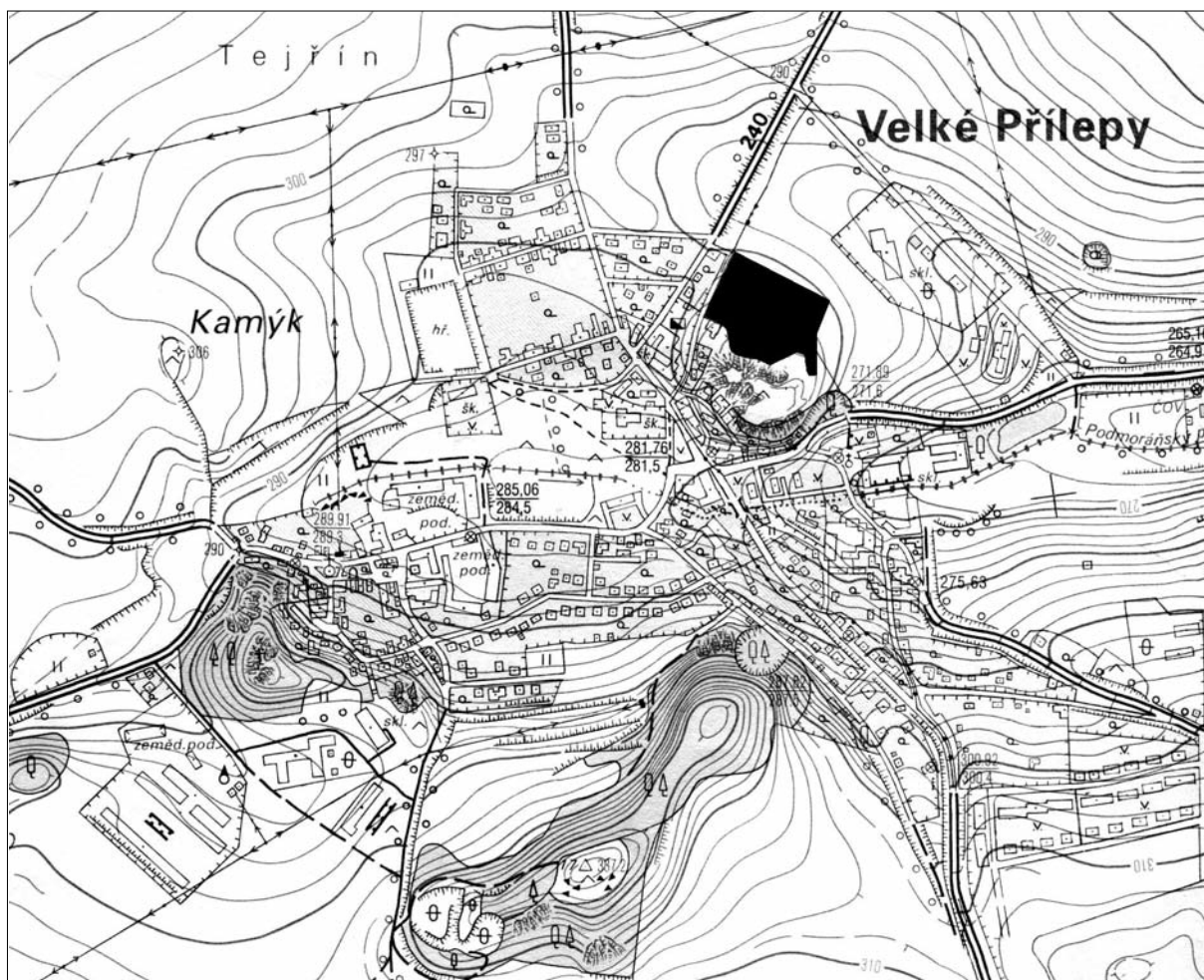

Obr. 1. Velké Přílepy. Areál výstavby bytových domů na otisku katastrální mapy

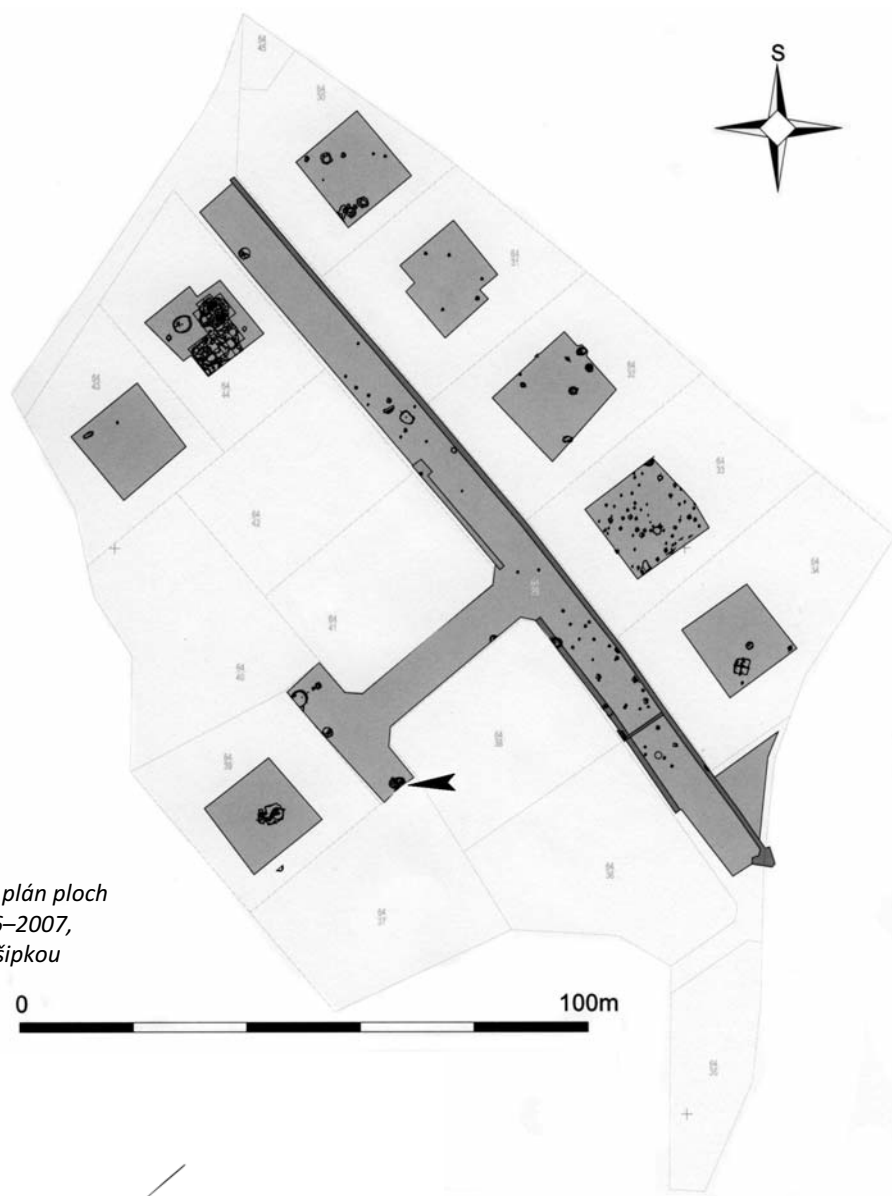
a nad plochou výzkumu vyvýšeným – částečně v minulosti odtěženým – skalním výchozem. Proto lze ráz osídlení, které zaujímá prostor jakési nepravé ostrožny, charakterizovat jako výšinný (obr. 2).

Během první výzkumné sezóny, zaměřené na část komunikací na ppč. 64/29 a prostor čtyř bytových domů na ppč. 64/32, 64/33, 64/39 a 64/43, bylo zcela nebo částečně prozkoumáno na dvě desítky zahloubených sídlištních objektů – převážně objemných sil, 72 sloupových či kůlových jam, pec, mírně zahloubená chata, dva pohřby a několik desítek m³ kulturních vrstev vyplňujících mělké, avšak poměrně rozsáhlé terénní deprese. Z objektů a vrstev byl získán početný materiál dokládající nejvýrazněji sídelní aktivity kultury s nálevkovitými poháry (širémská fáze a salzmündská fáze s bolerázskými výzdobnými prvky), další aktivity náležejí klasickému období kultury badenské, kultury kulovitých amfor(?), kultury zvoncovitých pohárů a kultury mohylové doby bronzové. Nejmladším nálezem je bronzová spona pocházející z mladší doby římské (Daněček 2007, 97–98). V následujících etapách terénního výzkumu (ppč. 64/29–31, 64/34 a 64/44 – SM Roztoky 2007 – Daněček 2008b, 109; ppč. 64/40–42 – SM Roztoky 2008 – Daněček 2009 v tisku); ppč. 64/36–38 – Archeocentrum 2008 – Hložek 2009 v tisku) byl výše uvedený chronologický rámec využívání výšinné polohy „Na Skále“ rozšířen průzkumem několika sídlištních objektů kultury s vypíchanou keramikou a dále odkrytím hromadného pohřbu datovaného na základě radiouhlíkové analýzy do průběhu únětické kultury (Průchová – Chroustovský v přípravě). Během tří výzkumných sezón bylo odkryto, včetně kůlových a sloupových jam, celkem 216 objektů (Daněček 2008a; Hložek 2008).

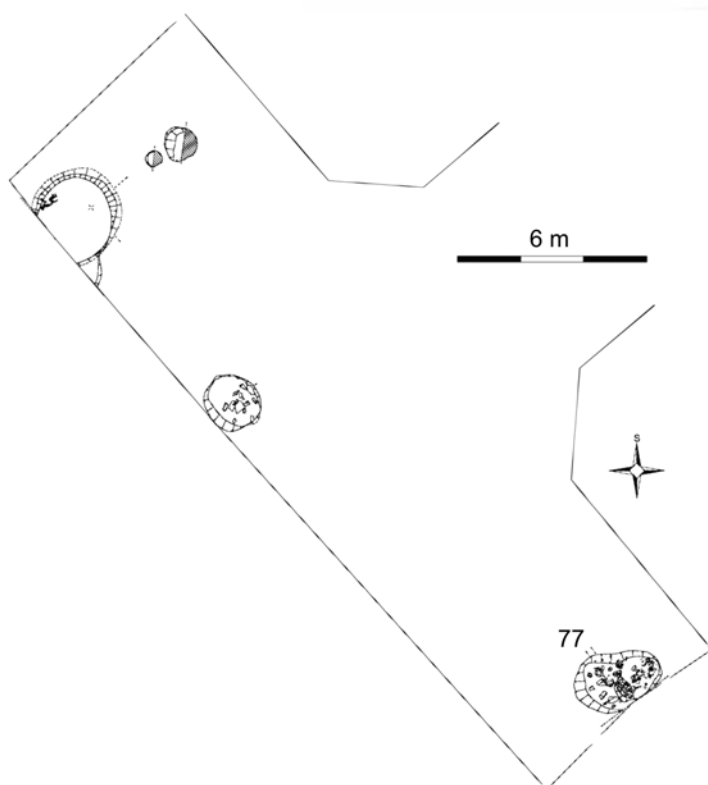
Ačkoliv záchranné výzkumy probíhaly pouze na přímo výstavbou dotčených plochách jednotlivých stavebních pozemků, jejichž souhrnná výměra nepřekračuje polovinu rozlohy původního neděleného ppč. 64/29, přesto poskytují některá významná zjištění, která budou postupem času publikována samostatně. Cílem tohoto příspěvku je prezentace dosud v lokalitě osamoceneného eneolitického sídlištního objektu kultury zvoncovitých pohárů, v němž byl v roce 2006 dokumentován atypický žárový pohřeb této kultury, doprovázený mimo jiné keramickými milodary.

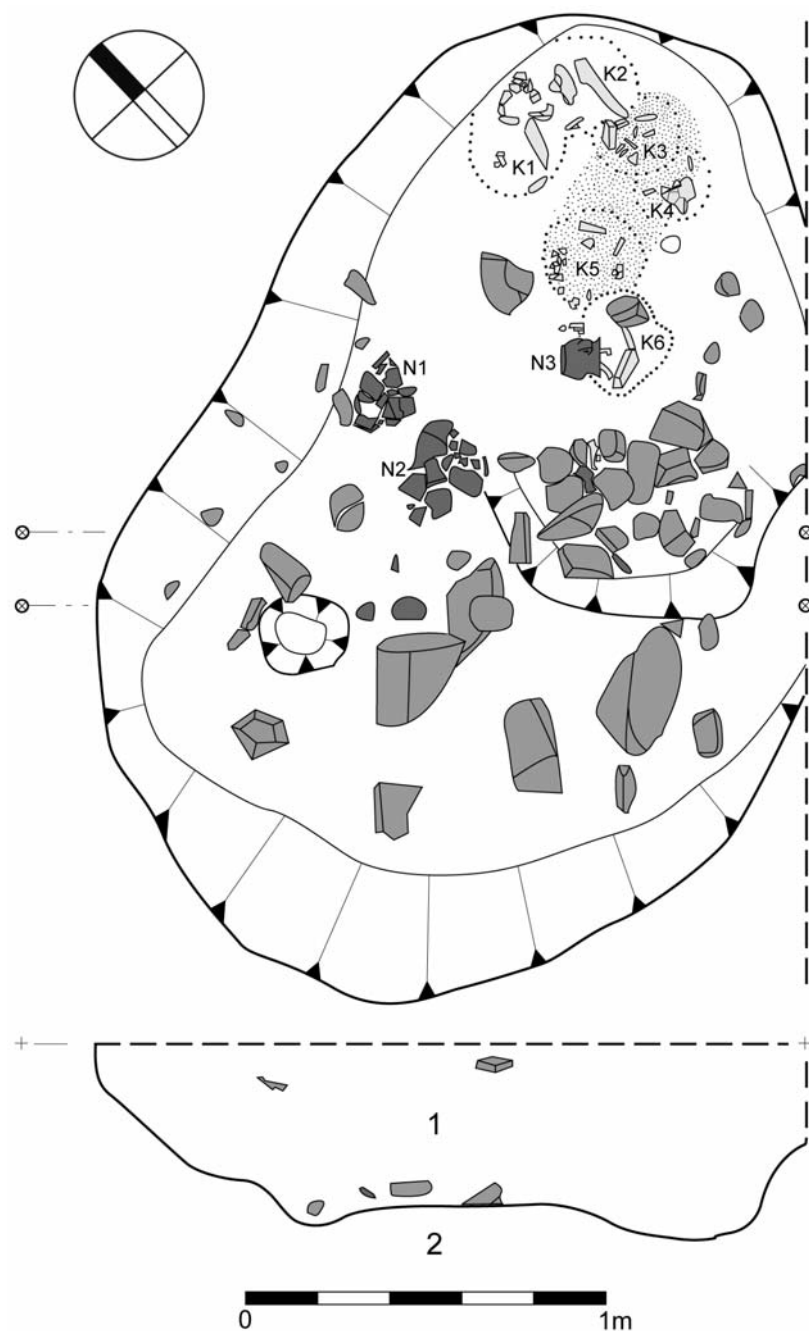
Obr. 2. Velké Přílepy. Areál výstavby bytových domů na výřezu mapového listu ZM10 12-23-10

Obr. 3. Velké Přílepy. Celkový plán ploch zkoumaných v letech 2006–2007, objekt č. 77/06 označen šipkou

Obr. 4. Velké Přílepy. Detail jihozápadní části vedlejší komunikace s objektem č. 77/06

Obr. 5. Velké Přílepy. Kresebná dokumentace objektu č. 77/06. N1–3 nádoby, K1–6 kumulace spálených lidských pozůstatků, tečkovaně – žárem propálené podloží, šedá – kameny

POPIS OBJEKTU A NÁLEZOVÉ SITUACE

Sídlištní objekt kultury zvoncovitých pohárů, označený v průběhu výzkumu jako objekt č. 77/06, byl situován u samé hrany skrývky vedlejší komunikace – tvaru obráceného písmene T, kolmé na hlavní komunikaci (obě ppč. 64/29) –, a to v jejím nejjižnějším výběžku (obr. 3 a 4). Kromě jihovýchodního okraje jámy byl objekt prozkoumán celý, jen nepatrná část se nacházela mimo zkoumanou plochu komunikace.

Jáma o rozměrech ústí 278×190 cm měla lehce nepravidelný oválný tvar s orientací delší osy ve směru VSV–ZJZ a směrem k SV se mírně zužovala. Stěny objektu byly šikmé prohnuté, nepatrně stupňovitě odsazené dno bylo mísovitě prohnuté, zvlněné navíc několika prohlubněmi (obr. 5 a 6). Hloubka objektu od úrovně skrývky nadloží dosahovala u stěn v průměru 30 cm, ve střední části dosáhla maxima 60 cm. Výplň objektu tvořila tmavě hnědá, místy až černohnědá ulehlá hlinitá zemina s úlomky mazanice, v západní a střední části objektu se nacházelo při dně velké množství ostrohranných kamenů o velikosti 10–36×24 cm, ve východní části byla výplň jámy těsně nade dnem propálena žárem pohřební hranice v úzkém pásu do

červenohněda (*fototab. 2:2*). Na této propálené vrstvě i mimo ni spočívaly nedokonale spálené lidské pozůstatky, u nichž bylo podezření na nenáhodné (anatomické?) prostorové uspořádání (*obr. 8*). Z toho důvodu byly pro pozdější antropologickou analýzu označeny v terénní dokumentaci postupně odebírané shluky kostí jako K1–K6 (*obr. 5*). Na západním okraji prostoru s kremací ležel na boku, pod lokálně zachovanými fragmenty spálených dřev, kompletní džbánek (N3) s ouškem směřujícím vzhůru. Ve vzdálenosti 30–40 cm severním směrem od džbánu se nacházely vedle sebe dvě další fragmentarizované nádoby (N1 a N2, *obr. 5 a 7*).

POPIS NÁLEZŮ

Pohřební výbava

Vysoký džbán s odlomeným uchem (*obr. 12:N1*). Povrch hladký až polohrubý, okrovo hnědočerný, skvrnitý. Výška 160 mm, průměr ústí 106 mm, průměr podstavy 85 mm, obsah 1000 ml.

Hrnec (*obr. 12:N2*). Povrch hrubý, hnědočerný skvrnitý. Výška 170 mm, průměr ústí 118 mm, průměr podstavy 85 mm, obsah 1550 ml.

Džbánek (*obr. 12:N3*). Povrch polohrubý, z poloviny přepálený a oxidačně cihlový, skvrnitý, z poloviny hnědočerný. Výška 110 mm, průměr ústí 83 mm, průměr podstavy 57 mm, obsah 350 ml.

Nádoby z hrobu viz též *fototab. 2:1*.

Keramika z výplně jámy

Z celkového množství keramiky (243 zl.), je zobrazeno 29 zlomků, dále jeden písčivcový brousek (*obr. 11:3*) a zlomek čepele z tušimického křemence (*obr. 11:31*).

Z rámce průvodní keramiky se vymyká jen zlomek přepálené červené neolitické (lineární) keramiky s kruhovým pupkem (*obr. 11:13*), je však možné, že jde o podstavu mísy průvodní keramiky s nožkou, která byla přepálením a erozí deformována. Jeden okraj (*obr. 11:24*) náleží do období nálevkovitých pohárů. Nejčastěji jsou však zastoupeny zlomky džbáneků (*obr. 11:2,8,10,11,15*) a mís (*obr. 11:5,6*). Většina drobnějších zlomků keramiky má erodované lomy, tato keramika byla zřejmě druhotně spláchnuta do výplně jámy.

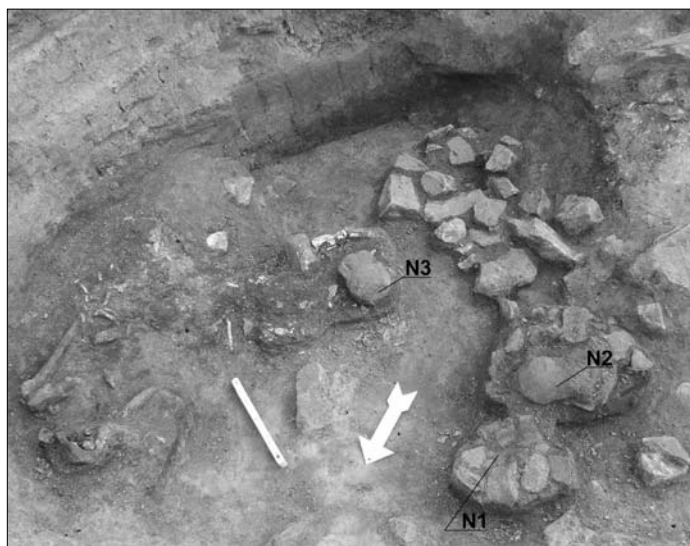
Nálezy z výplně objektu 77/06 svědčí o existenci nefunerální komponenty v bezprostředním okolí jámy.

Štípaná industrie z objektu

Z objektu pochází rovněž nepočtená kolekce kamenné štípané industrie, jejíž souvislost s pohřbem, zejména u úštěpů, je problematická. S pohřebním kontextem může souviset jednostranně retušovaná čepel s ulomenou bazální částí beze stop opotřebení z tušimického křemence, která byla nalezena ve spodní části zásypu. Další tři úštěpy z křemence typu Tušimice II, Skršín a blíže neurčitelného silicitu (*Stolz 2008*), pocházejí ze svrchní části zásypu objektu a mají spíše vztah k sídlištní komponentě období zvoncovitých pohárů nebo v lokalitě četných nálezů staro- a střeoeoneolitických.

Obr. 6. Velké Přílepy. Celkový pohled na odkrytý objekt č. 77/06 s žárovým pohřbem. Foto D. Daněček

Obr. 7. Velké Přílepy. Detail pohřbu v objektu č. 77/06 s vyznačením nádob N1–3. Foto D. Daněček

Obr. 8. Velké Přílepy. Kremace in situ s vyznačením jednotlivých částí dle anatomické příslušnosti a na základě rozdílného stupně spálení žárových pozůstatků; a – fragmenty kostí horních končetin bílé barvy, působení žáru: 650–800 °C; b – fragmenty lebky a osově kostry šedomodré barvy, působení žáru: 550 °C; c – intaktní kosti dolních končetin hnědé a černé barvy, působení žáru: 300–400 °C.
Foto D. Daněček

PŘÍRODOVĚDNÉ ANALÝZY

Na proplavení a následné environmentální analýzy byl společnosti ZIP, o. p. s., Plzeň předán vzorek zeminy o objemu 20 l ze spodní části výplně jámy, zbytky spáleného dřeva zachycené nad nádobou N3, výplň této nádoby a zemina z okolí fragmentů nádob N1 a N2.

Makrozbytkové analýze bylo podrobeno celkem 44 získaných rostlinných zbytků a jejich zlomků. Koncentrace rostlinných zbytků na jeden litr sedimentu byla tedy velice vysoká a činila 2,066 ks/l. Výsledky archeobotanické makrozbytkové analýzy jsou uvedeny v tab. 1.

objekt	nádob	objem (l)	Cerealia	<i>Fallopia convolvulus</i>	<i>Triticum dicoccon</i>	<i>Triticum dicoccon</i>	<i>Triticum monococcum</i>
			obilniny	opletka plotní	pšenice dvouzrnka	pšenice dvouzrnka	pšenice jednozrnka
			o-zl	n	o	o-zl	o
obj. 77	-	20	5	5	4	19	2
obj. 77	N1	0.5	4		2	2	1

Tab. 1. Analýza makrozbytků. Legenda: o – obilka, o-zl – zlomky obilek, n – nažka
(podle Kočár – Kočárová – Sůvová 2006)

Zjištěny byly dvě pěstované kulturní plodiny, a to pšenice dvouzrnka a pšenice jednozrnka, a doprovodný plevel opletka plotní. Opletka plotní (*Fallopia convolvulus*) je jednoletá bylina osidlující rozmanitá rumištní a segetální stanoviště v okolí lidských sídel. Hojná je zejména v ozimém obilí. Pšenice dvouzrnka (*Triticum dicoccon*) je druh pšenice, jejíž pěstování převládalo na našem území od neolitu do doby železné, kdy její dominance končí a je postupně nahrazena pšenicí obecnou. Po celé období zemědělského pravěku měl tento druh prvořadý význam jako základní obilnina, jejíž pěstování bylo pouze doplňováno pěstováním dalších, z ekonomického hlediska méně významných obilnin. Pšenice jednozrnka (*Triticum monococcum*) je druhem, jehož pěstování převládalo na našem území v neolitu a eneolitu. Poté se vyskytuje jen sporadicky s vazbou na výrazně zaplevelené soubory dvouzrnky (nebyla tedy pravděpodobně pěstována, ale vyskytovala se dále jako plevelná příměs ve dvouzrnce). Druh se vyskytuje samostatně jen ojediněle a většinou tvoří směs s pšenicí dvouzrnkou, je možné, že nebyla od tohoto druhu odlišována a byla pěstována směs obou druhů pšenic (Kočár – Kočárová – Sůvová 2006).

O přítomnosti rostlinných zbytků ve výplních pohřebních jam toho dosud víme jen velice málo. Z lokality Tuchoměřice (okr. Praha-západ) je udávána přítomnost neidentifikovatelných obilnin, zlomku

pecky třešně či višně a zlomků skořápek lískových ořechů z výplně žárových hrobů datovaných do mladší doby bronzové (kultura knovízská; Kočár – Kočárová 2006). Také některé nepublikované údaje z hrobových výplní různého stáří zkoumaných v současnosti na střední Moravě naznačují, že rostlinné makrozbytky kromě uhlíků se v žárových hrobech vyskytují jen velmi ojediněle. Námi zkoumaný hrob č. 77/06 je tedy zajímavým příkladem hrobu s vysokou koncentrací rostlinných zbytků (obvykle se koncentrace makrozbytků rostlin kromě uhlíků v žárových hrobech pohybuje pod 0,3 ks/l).

Xylootomární analýza provedená z uhlíků pocházejících z výplně objektu a nádob N1–3 prokázala pouze přítomnost uhlíků dubu (*Quercus* sp.). Také vzorek ze sáčku č. 251 označený jako pozůstatky dřeva z pohřební hranice obsahoval jen uhlíky dubu (tab. 2).

obj. 77	výplň hrobové jámy	32 ks	0,3925 g	plus 0,0477 g neanalyzovaných
obj. 77, s. 251	zbytek pohř. hranice	30 ks	3,4264 g	plus 5,9170 g neanalyzovaných
N1	výplň nádoby	30 ks	0,6958 g	plus 0,8989 g neanalyzovaných
N2	výplň nádoby	30 ks	0,2262 g	plus 1,3341 g neanalyzovaných
N3	výplň nádoby	30 ks	0,1094 g	plus 1,2516 g neanalyzovaných

Tab. 2. Xylootomární analýza (podle Kočár – Kočárová – Šůvová 2006)

Proplavením vzorku výplně jámy byly rovněž vyseparovány zvířecí kosti a jejich fragmenty, celkem bylo analyzováno 6 jedinců o hmotnosti 13,4 g. Determinováno bylo 5 jedinců – nalezeny byly následující taxony: savci (*Mammalia*), hraboš polní (*Microtus arvalis*), krysa (*Rattus rattus*), pes domácí (*Canis lupus f. familiaris*) a tur domácí (*Bos primigenius f. taurus*). Fragmenty savců, které se nepodařilo zařadit do velikostní kategorie, byly shrnuty pod termínem neurčený savec (*Mammalia indet.*). Seznam osteologických nálezů je shrnut v tab. 3.

species	anatomie	str.	p.k.	s.r.	g	GL	Bp	SD
<i>Bos primigenius f. taurus</i>	Phalanx II	s	1	A	6,8	38,34	25,72	20,14
<i>Canis lupus f. familiaris</i>	Cranium	ax	1	J	3,9			
<i>Mammalia indet.</i>	indet.		1		0,1			
<i>Mammalia indet.</i>	indet.		1		2,6			
<i>Microtus arvalis</i>	Mandibula	d	1	A	0			
<i>Rattus rattus</i>	Mandibula	d	1	S	0			

Tab. 3. Osteologická analýza. Legenda: str. – strana, p. k. – počet kostí, s. r. – relativní stáří, d – pravá, s – levá, ax – axiální, A – adultní, J – juvenilní, S – subadultní (podle Kočár – Kočárová – Šůvová 2006)

Popis osteologických nálezů

Levý druhý prstní článek dospělého jedince tura domácího. Tato kost byla z části opálena dočerna. Dále bylo zaznamenáno 19 velmi drobných fragmentů lebky juvenilního psa domácího. Jedinec se nacházel ve stáří do 5 měsíců. Třináct z těchto fragmentů bylo opáleno dočerna. Lebka psa s opálenými zuby byla nalezena například na eneolitickém nalezišti Hostivice–Litovice, okr. Praha–západ (Kyselý 2002), kde se jednalo o rituální pohřeb daného jedince. Kromě toho na stejné lokalitě byly zaznamenány i pohřby štěňat, jejich kosti ovšem nebyly opálené.

Rovněž byly získány dva nálezy hlodavců – jednalo se o pravou dolní čelist dospělého hraboše polního a o část pravé dolní čelisti nedospělé krysy. Hodnocení kostí hlodavců bývá problematické, většina původních populací zemních druhů totiž alespoň v určitém období svého života (např. při zimování) obývá podzemní nory (Anděra – Horáček 1982) – v případě nálezů kostí hlodavců v archeologických kontextech tedy často nemůžeme vyloučit kontaminaci materiálem mladších období. Spolehlivé původní nálezy existují pouze v určitých konkrétních případech, např. pokud prokážeme, že se hlodavci nemohli do dané vrstvy sami prohrabat (případ obezděných jímek a podobných nálezových situací), nebo pokud prokážeme nějakou spojitost s činností člověka (opálení kostí či „kuchyňské“ zásahy na kostech; přítomnost nálezů v místech, kde se přirozeně nemohou vyskytovat) – kromě takto definovaných případů je jedinou další možností vyloučení kontaminace datace osteologického materiálu pomocí chemických metod. U krysy je daný nález pravděpodobnou kontaminací ještě z dalšího důvodu: nejstarší evropské nálezy pochází z doby před 2000–3000 lety, na našem území pak nebyla zaznamenána spolehlivě starší než středověká krysa.

Nakonec se v daném objektu nacházely dvě neurčené kosti savců, z nichž jedna byla částečně spálená doběla (Kočár – Kočárová – Sůvová 2006).

Další zvířecí kosti, pocházející z výplně objektu a částečně tedy nesouvisející přímo s pohřbem, byly analyzovány spolu s ostatním osteologickým materiálem z výzkumu R. Kyselým (Kyselý 2008). Celkem bylo posouzeno 31 kostí a jejich zlomků o hmotnosti 78,4 g (tab. 4).

species	anatomie	str	p. k.	g	č.sáčku
<i>Bos primigenius f. taurus</i>	Molar 1/2 sup. + m12s-d	d	1	9,9	184
Undetermined mammal			3	3,3	184
Large mammal (<i>Cervus-Bos size</i>)	Diaphysis		1	6,4	189
Undetermined mammal			5	7,4	189
Large mammal (<i>Cervus-Bos size</i>)			6	35	193
Undetermined mammal			10	4	193
Undetermined mammal	Dens		1	0,4	193
<i>Bos primigenius f. taurus</i>	Phalanx II		1	9,2	216
Undetermined mammal			3	3	216

Tab. 4. Osteologická analýza. Legenda: str. – strana, p.k. – počet kostí, d – pravá (upraveno podle Kyselý 2008)

Přesto, že byl zkoumán jen poměrně nepočetný soubor ekofaktů, zjištěné skutečnosti významným způsobem rozšiřují naše znalosti o pohřebním ritu v mladším eneolitu Čech. Tato skutečnost není dána výjimečností zkoumaného materiálu, ale nedobrou stavem poznání pohřebního ritu v eneolitu, zejména z hlediska použitých rostlinných komodit (užití dřeva pro pohřební hranici, rostlinné milodary), naproti tomu analýzy osteologického materiálu jsou prováděny standardně (Kočár – Kočárová – Sůvová 2006).

Nalezeny byly pozůstatky domácích savců: dospělého tura a juvenilního psa. U štěněte (a možná i u tura) se mohlo jednat o rituální pohřby. Dále byly nalezeny fragmenty hraboše a krysy, u nichž se zřejmě bude jednat o kontaminaci mladším materiálem. Opracování kostí ani okus psy nebyl pozorován, tři nálezy nesly stopy opálení. Fragmenty byly drobné, odvápněné, s povrchem narušeným kyselinami rostlinných kořínků. Soubor je příliš malý na vyvozování obecnějších závěrů, rozhodně by bylo zajímavé vzorky početně rozšířit.

Archeobotanickou makrozbytkovou analýzou byly zjištěny tři druhy vyšších rostlin dochovaných v podobě zuhelnatělých diaspor. Užitkové druhy reprezentuje nález pšenice dvouzrnky (*Triticum dicocum*) a pšenice jednozrnky (*Triticum monococcum*). Třetím zjištěným druhem byla opletka plotní (*Fallopia convolvulus*), typický představitel běžné rumištní a segetální (plevelné) vegetace. Vzhledem k nálezovým okolnostem a vysoké koncentraci rostlinných zbytků lze konstatovat, že zjištěná směs pšenic byla záměrně spálena při pohřebním obřadu. Jde o jeden z prvních přímých dokladů takových praktik v eneolitu Čech – přestože lze předpokládat, že spalování rostlinných milodarů bylo běžné.

Vlastní kremace mrtvého byla, jak prokázala analýza uhlíků, prováděna na hranici z dubového dřeva (Kočár – Kočárová – Sůvová 2006).

ANTROPOLOGICKÉ ZHODNOCENÍ NÁLEZOVÉ SITUACE

Spalování zemřelých členů společnosti bylo součástí pohřebního ritu značné části pravěkých kultur s přesahem do období počátků slovanského osídlení našich zemí. Vysoká teplota žaru pohřebních hranic způsobuje na kostech řadu změn. Pro antropologické zhodnocení je podstatná změna velikosti kostí (svrašnění) a jejich značná míra fragmentace, ale i deformace tvaru, změna histologické struktury či zabarvení aj. (Ubelaker 1978, 34; Dokládál 1999, 33). Všechny tyto změny mají vliv na zhodnocení anatomického určení kostí, odhad věku, pohlaví, výšky postavy, ale i minimálního počtu jedinců. Obecně lze říci, že většina zlomků spálených kostí je anatomicky neurčitelná (Stloukal 1999, 378).

Na povrchu posuzovaných kosterních fragmentů bylo kromě změn způsobených žarem pozorováno i poškození kořínkovou erozí, která je způsobena naleptáním rostlinnými kyselinami vylučovanými v průběhu růstu kořenů či působením hub v souvislosti s jejich rozkladem. Výsledkem jsou drobné žlábkové prohlubně, které mají profil ve tvaru „U“. Tyto žlábkové prohlubně bývají uspořádány do větvičkovitých struktur a mívají odlišnou barvu než okolní nepoškozená kost, světlejší či tmavší (Herrmann – Grupe – Hummel – Piepenbrink – Schutkowski 1990, 8; Lyman 1994, 375–376; Fisher Jr 1995, 43; White 2000, 415; Denys 2002, 478).

Cílem antropologického posouzení bylo: 1) zhodnocení biologických parametrů, jako je věk dožití, pohlaví a zdravotní stav; 2) zhodnocení velikostního zastoupení zlomků a jejich stupeň spálení; 3) prostorová distribuce kostí jednotlivých kosterních částí (lebka, osová kostra – hrudník a páteř, horní a dolní končetiny) s ohledem na možnost spálení nebožtíka v místě konečného (?) uložení. V posledním bodě vycházíme z teoretického modelu, který má dvě roviny: archeologickou a antropologickou. Archeologická se týká charakteristických znaků obsažených v jámě (jako je zčervenání jejích stěn či dna v důsledku žáru a především přítomnost uhlíků z pohřební hranice) a v rovině antropologické sledujeme právě shodu prostorové distribuce kostí s původním anatomickým uspořádáním kostry (Ubelaker 1978, 34).

Materiál

Ostatky, pocházející pravděpodobně z jednoho jedince, byly uloženy volně v zemi. V průběhu terénního archeologického výzkumu byly vybírány podle svého prostorového uspořádání. Tyto „kontexty“ dostaly specifické označení K1 až K6 (obr. 5). Při antropologickém hodnocení bylo toto rozdělení respektováno.

Soubor byl značně fragmentární a tvořilo jej cca 702 zlomků spálených kostí z kontextů K1 až K6. Po přičtení kostí ze sáčků 247 a 247b, které pocházejí z hloubky –30 až –45 cm a které byly označeny jako situace nad úrovní spálených pozůstatků či při preparaci uvolněné fragmenty, dostaneme celkový počet 1268 kosterních fragmentů.

Mezi lidskými kostmi byl zjištěn značný počet fragmentů zvířecích kostí. Vytríděný soubor, tvořený kostmi či jejich fragmenty a celými zuby, byl předán na zpracování archeozoologice Z. Šůvové (tab. 3).

Metody

Jako první byly roztříděny fragmenty a z celého souboru vyseparovány zvířecí kosti. Následovalo anatomické určování v jednotlivých „kontextech“, ke kterému byla použita i příslušná literatura (Čihák 1987; White 2000). U odhadu věku dožití byl sledován stav zralosti a projevy stárnutí kostry. Konkrétně kombinace přítomnosti prvních a druhých zubů a dotvořenost jejich kořenů, uzavřenost epifyzárních štěrbin a dále přítomnost degenerativně-produktivních změn (Stloukal 1999, 379). Pro odhad pohlaví by bylo nejspolehlivější použití hodnocení znaků na pánevních kostech (Bruzek 2002), které se však u spálených ostatků prakticky nedají skórovat vzhledem k jejich křehkosti a následné značné fragmentaci (Dokládál 1999, 120; Stloukal 1999, 380). U spálených ostatků se nedoporučuje užití metrických znaků kvůli různé míře smrštnutí kostí, která může dosahovat od 1 do 25 % především při vyšším žáru (Ubelaker 1978, 34; Dokládál 1999, 34 a 38).

Poté byly fragmenty změřeny a na základě jejich velikosti přiřazeny do 5 velikostních kategorií podle Wahl (1982, podle Dokládál 1999, 42): velikost velmi malá – do 15 mm průměrného lineárního rozměru; velikost malá – od 16 do 25 mm; velikost střední – od 26 do 35 mm; velikost velká – od 36 do 45 mm; velikost obzvlášť velká – nad 46 mm průměrného lineárního rozměru.

Na základě vizuálního zhodnocení zbarvení kostí byl přiřazován stupeň spálení (tab. 5), který je závislý na teplotě žáru a jeho době trvání a je charakterizován i změnami v chemickém složení kosti. Během spalování nejprve dochází ke karbonizaci, kdy kosti mají černé zbarvení a se zvyšujícím se žářem kosti kalcifikuje a její zbarvení se mění na bílé (Ubelaker 1978, 34; Lyman 1994, 385–386; Dokládál 1999, 36–37; Stloukal 1999, 381).

Vymezení kontextů v terénní fázi archeologického výzkumu a rozčlenění kostry na části bylo východiskem pro pokus o prostorovou distribuci částí těla zemřelého a případnou rekonstrukci pohřebního ritu. Kostra byla rozdělena na části: lebka (kosti neurokrania, splachnokrania a zuby), osová kostra (hrudní kost, žebra, obratle, křížová kost a kostrč), horní končetiny (lopatky, klíční kosti, pažní, vřetenní a loketní kosti a kosti kostry ruky) a dolní končetiny (pánevní kosti, stehenní, holenní a lýtkové kosti, česky a kosti kostry nohy). V konkrétních kontextech byl sledován výskyt těchto kosterních částí.

Identifikace kostí

Při identifikaci bylo pracováno s výše uvedeným prostorovým rozdělením. Sáčky 247 a 247b obsahovaly zlomky lebečních kostí (např. zlomek *pars basilaris*, *pars petrosa dx i sin*), a to včetně zlomků horní a dolní čelisti a 3 kořenů zubů, z nichž jeden byl identifikován jako pravděpodobný třenový zub (vzhledem k jeho bifurkovanému kořenu). Z osové kostry byly v souboru přítomny 4 zlomky obratlů (zlomek *dens axis*, část těla krčního obratle a dva blíže neurčené) a několik zlomků žeber. Horní končetiny byly reprezentovány *processus coracoideus scapulae*, zlomky *radius*, dvěma *phalanx media* a jedním distálním koncem *phalanx*. Z dolních končetin byl identifikován pouze *phalanx distalis*.

stupeň spálení	zabarvení kosterních částí	poznámka	stupeň žáru (teplota spalování)
I nedokonalý	- žlutobílě - hnědošedé	- vzhled téměř jako nespálená čerstvá kost - první svraštění (asi o 1 %) ztrátou vody (až do teploty 300 °C) - poté až do 750 °C žádné zmenšení	do 200 °C kolem 250 °C
II zčásti nedokonalý	- hnědé - tmavohnědé - černé	- nedokonalé spálení respektive zuhelnatění organické kostní substance	kolem 300 °C kolem 400 °C
III dokonalý	- šedé - modrošedé - (mléčně světlošedé)	- vnitřní plocha kompakty v některých případech ještě černá	kolem 550 °C
IV dokonalý až křídovitý	- mléčně bílá - matně křídovitá	- křídovitý povrch - kost málo odolná - od 750 °C silnější zmenšování (svrašťování) kosti	od 650 °C do 700 °C
V křídovitý	- sytě bílá - bílá i na lomu	- hladký povrch - postupně tvrdá a křehká - vznik parabolicky probíhajících puklin - maximální zmenšení (svraštění) v průměru o 10–20 %	do 800 °C od 750 °C nad 800 °C

Tab. 5. Stupnice žáru a výsledné zbarvení kostí. (převzato z: Dokládál 1999, s. 38, Tab. 1)

Kontext K1 obsahoval především zlomky obratlů (hrudních i bederních), části křížové kosti a zlomky kostí dolních končetin, z nichž byly identifikovány fragmenty pánevních kostí – obě *facies auricularis*, obě *acetabulum* a *tuber ischiadicum*. Dále byl přítomen *condylus femoris*, proximální konec s *caput femoris sin* a polovina distálního konce MT I.

V kontextu K2 pokračovaly zlomky kostí dolních končetin. Anatomicky určit se podařilo zlomky stehenních kostí, *caput femoris dx*, který končil u *trochanter minor* a dále *phalanx media*.

V části K3 se nacházely části kostí lebky (identifikován *processus coronoideus sin*), převládaly kosti osové kostry (především žebra) a fragmenty kostí horní končetiny (pravděpodobně zlomky *margo lateralis scapulae sin* a fragmenty těla *ulna dx*).

Pro kontext K4 byly charakteristické především zlomky lebečních kostí (přítomna rovněž *os temporale dx s fossa mandibularis*), dále dva kořeny zubů a zlomky obratlů (z nich jeden krční), žeber, kraniální plocha vřetenní kosti, identifikovaný zlomek těla loketní kosti a fragment *clavicula sin*.

Kontext K5 obsahoval velmi drobné zlomky, z nichž některé pocházely z lebky, dále kořen zubu a zlomky těl kostí typu dlouhého.

Kontext K6 byl reprezentován malým množstvím zlomků kostí typu dlouhého. Určen byl pouze fragment distální části *humerus sin*.

Jelikož se v souboru neopakovaly žádné charakteristické kosterní znaky, lze předpokládat, že se jednalo pravděpodobně o ostatky jednoho jedince.

Biologické parametry

Věk dožití

Vzhledem k přítomnosti kořenů druhých zubů, které byly plně dotvořené, a k absenci růstových štěrbin se spíše jednalo o dospělého jedince. Na dochovaných obratlových tělech se nenacházejí osteofyty a nebyly registrovány ani jiné doklady projevů degenerativních změn na kostře. Tyto změny bývají zaznamenány spíše u jedinců vyššího věku. Bližší zařazení do věkové kategorie nebylo, s ohledem na charakter souboru, možné provést.

Pohlaví

Podařilo se slepit část *os coxae sin* v oblasti *incisura ischiadica major* a *facies auricularis*, které skládaly jediný přítomný a skórovatelný znak pro odhad pohlaví tzv. *arc composé*. Při odhadu byla využita fotografie, na níž byly graficky zvýrazněny jednotlivé části sledovaného znaku (obrys *facies auricularis* a *incisura is-*

chiadica major) a proveden pokus o rekonstrukci směru linií. Podle dvojité křivky (obr. 9) usuzujeme, že jedincem byla pravděpodobně žena (pravděpodobnost je 85 % při použití tohoto jediného znaku; Bruzek 2002). Je samozřejmě vždy spolehlivější kombinovat více znaků, ale při odhadování žen má *arc composé* poměrně velkou spolehlivost i sám o sobě (Bruzek 2002, 163).

Velikosti zlomků a stupeň spálení

S výjimkou článků prstů nebyla zachována žádná kost celá. Velikost fragmentů kolísala od velmi malých až po velké zlomky, přičemž tyto nepřesahovaly 120 mm. V rámci kontextů byla sledována četnost a procentuální zastoupení zlomků přiřazených do konkrétních velikostních kategorií (tab. 6). Nejvyšší procentuální zastoupení měla 1. velikostní kategorie (velmi malé zlomky do 15 mm) a to 55 %, konkrétně 52 % ve II. stupni (černé a hnědé zbarvení) a 68 % ve IV. stupni (bílé kosti).

Naopak ve III. stupni spálení (modré zlomky) byla nejpočetněji zastoupena 2. velikostní kategorie (16 až 25 mm). Ve II. stupni se vyskytla 4,4 % obzvláště velkých zlomků (nad 46 mm), zatímco ve III. a ve IV. stupni byly tyto fragmenty zastoupeny pouze 1,2 % (tab. 7). Získané hodnoty v podstatě odporují výsledkům uvedeným v Herrmannovi (1976, podle Dokládál 1999, 38), který uvádí, že: „Svého minima (mechanické pevnosti) dosahuje při teplotě 400 °C až 500 °C, potom pevnost stoupá až do teploty kolem 800 °C, kdy dosahuje téměř dvojnásobné hodnoty.“ Domonkošová-Tibenská, Nagyová a Bodoriková (2007, 64) uvádějí klesající pevnost zlomků u křídovitého spálení a rovněž zdůrazňují vliv spalování čerstvých kostí, následnou manipulaci s žárovými ostatky (především bezprostředně po spálení) či jejich případné drcení, které vedou k dalšímu rozpadu. Na tyto faktory zvyšující zlomkovitost souboru upozorňuje rovněž Dokládál (1999, 40).

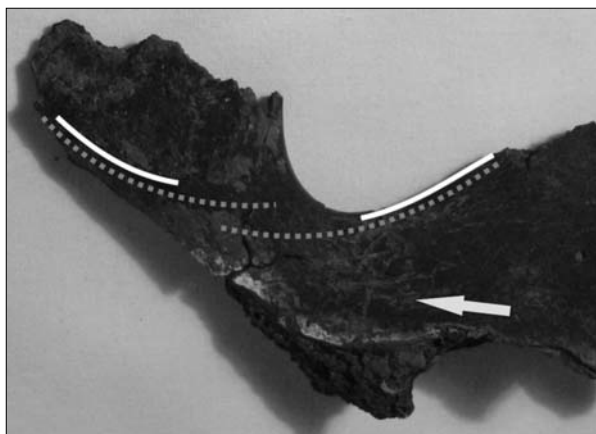
velikostní kategorie	K1	K2	K3	K4	K5	K6 (s.247)	
1 (velmi malá)	29,5	51,0	56,0	32,3	87,8	58,3	65,4
2 (malá)	32,4	30,6	31,2	47,5	11,8	16,7	24,7
3 (střední)	21,9	10,2	10,6	15,8	0,4	8,3	6,4
4 (velká)	7,6	6,1	0,7	3,2	0,0	0,0	2,3
5 (obzvláště velká)	8,6	2,0	1,4	1,3	0,0	16,7	1,2
celkem zlomků (%)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Tab. 6. Procentuální zastoupení velikostních kategorií zlomků v jednotlivých kontextech

velikostní kategorie	černé a hnědé zbarvení (II. stupeň spálení)		modré zbarvení (III. stupeň spálení)		bílé zbarvení (IV.-V. stupeň spálení)	
	počet	%	počet	%	počet	%
1 (velmi malá)	119	52,4	73	38,4	579	68,0
2 (malá)	56	24,7	83	43,7	199	23,4
3 (střední)	30	13,2	24	12,6	52	6,1
4 (velká)	12	5,3	8	4,2	10	1,2
5 (obzvláště velká)	10	4,4	2	1,1	11	1,3
celkem	227	100,0	190	100,0	851	100,0

Tab. 7. Početní a procentuální zastoupení velikostních kategorií ve sledovaných stupních spálení

Barevné spektrum kosterních fragmentů bylo následující: bílé, šedomodré, černé a hnědé, přičemž bílé zbarvení kostí, které charakterizuje stupeň spálení IV.-V., tedy dokonalé až křídovité, v souboru převažovalo (celkem 67,1 % zlomků). Bíle byly zbarveny následující kosti a jejich fragmenty: lebeční kosti, kořeny zubů, 2 zlomky těl *vertebrae* a *costae*, zlomky kostí typu dlouhého a tři *phalanges digitorum manus*.

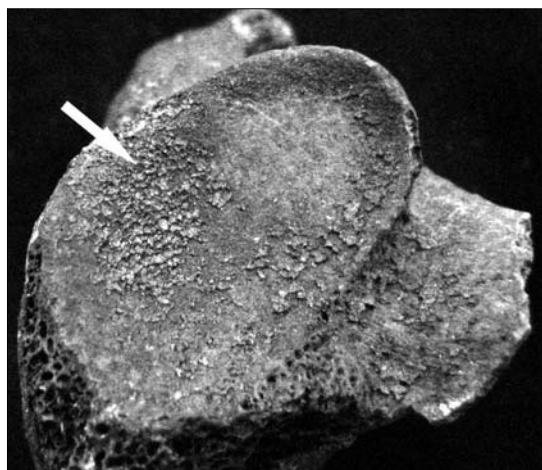
Obr. 9. Velké Přílepy. Odhad pohlaví na základě *arc composé* při zvýraznění a protažení obrysových linií *facies auricularis* a *incisura ischiadica major*. Bílá šipka ukazuje na místo s výskytem kořinkové eroze.

Foto E. Průchová

Šedomodrou barvu měla *pars petrosa sin* a zlomky *costae*. Zlomky *ossa coxae* (*acetabulum dx a sin, facies auricularis dx a sin, tuber ischiadicum* a zlomky *os ilium*), proximální část *femores*, zlomek *caput femoris, condylus femoris, os sacrum*, zlomky těl, oblouků a výběžků *vertebrae* byly sytě černé (viz tab. 8).

stupeň spálení	barva povrchu kosti	přiřazené kosterní části
II. (zčásti nedokonalý)	hnědá	stehenní kosti
	černá	hrudní a bederní obratle, křížová kost, pánevní a stehenní kosti, holenní kost (?)
III. (dokonalý)	modrošedá	skalní kost spánkové kosti, žebra
IV. (dokonalý až křídovitý)	bílá	lebeční kosti, kořeny zubů, obratle, žebra, loketní kosti,
V. (křídovitý)		články prstů rukou, neidentifikovatelné zlomky kostí typu dlouhého

Tab. 8. Rozdělení kostí podle anatomického určení do jednotlivých kategorií spálení

Obr. 10. Velké Přilepy. Krystalky na povrchu spálené kosti. Foto E. Průchová

Na povrchu pánevních kostí a hlavice stehenní kosti byly zjištěny drobné krystalky (obr. 10). Nedokonalé spálení, kdy došlo pouze ke karbonizaci, a přítomnost krystalků na povrchu kostí vedou k domněnce, že tato část těla zemřelého mohla být něčím překryta. Bohužel se krystalky zatím nepodařilo chemicky analyzovat.

Převažující zbarvení kostí v kontextech K1–6 je zjednodušeně předvedeno na fotografii (viz obr. 8). V severní části se kumulují černě a hnědě zbarvené kosterní ostatky přepálené při teplotě 300–400 °C (obr. 8:c). Od severovýchodu na jih se táhne pruh kostí šedé a bílé barvy, u kterých převažuje stupeň žáru kolem 650–800 °C (obr. 8:a). Pouze na východě je kumulace do modra spálených kostí se stupněm žáru kolem 550 °C (obr. 8:b).

Podle charakteru prasklin lze indikovat, zda kosti byly spáleny v „čerstvém“ stavu (tedy v době, kdy byly ještě pokryty svaly), nebo již suché (Ubelaker 1978, 35). Na kostech z posuzovaného souboru se vyskytly příčné praskliny mírně obloukového obrysu a pozorovatelné

bylo i zprohýbání kostí. Tyto znaky vedou k závěru, že jedinec byl spálen v době, kdy jeho kosti byly ještě „čerstvé“ a pokryté svaly.

I na kostech, které prošly žářem, bylo možné sledovat poškození způsobené kořínkovou erozí (obr. 9). Její výskyt se koncentroval především na ostatcích z kontextu K6. Dobře patrná byla zejména na fragmentech pánevních kostí.

Prostorová distribuce

Převažující anatomické určení zlomků kosterních částí – tj. lebky, osově kostry (hrudník a páteř), horních a dolních končetin – v jednotlivých kontextech K1–6 je ve zjednodušené formě znázorněno na fotografii (viz obr. 8). Příměs jiných kosterních částí v kontextech byla spíše okrajová a jednalo se o části anatomicky navazující. Kontexty K4 (umístěný téměř na východ) a K3 obsahují především zlomky lebky a kosti navazující osově kostry (obr. 8:b), severozápadním směrem pokračují K1 a K2 s dolními končetinami (obr. 8:c), zatímco horní končetiny v K6 (případně K5?) směřují jižně před tělo (obr. 8:a). Z prostorového rozložení anatomických částí lze usuzovat na potencionální způsob zacházení s mrtvým. Zvažovány jsou dvě základní hypotézy. První z nich předpokládá spálení zemřelého *in situ*, čemuž by nasvědčoval především jakýsi anatomický pořádek. Druhou možnou interpretací – za předpokladu, že jedinec nebyl spálen v jámě – je pečlivé vybrání kostí pozůstalými členy společnosti a jejich uložení s pokusem o zachování anatomického pořádku. Bez podrobné terénní analýzy není možné upřednostnit jednu či druhou hypotézu.

Shrnutí antropologické analýzy

Z objektu č. 77/06 byly vyzvednuty ostatky jednoho jedince, který byl spálen. Ostatky patřily pravděpodobně dospělé ženě, která byla spálena ještě v době, kdy kosti byly „čerstvé“ a pokryté svalovou hmotou. Pro přesnější odhady biologických parametrů chybí dostatek vhodných morfologických znaků. Rovněž nebyla zaznamenána přítomnost patologických projevů.

V souboru spálených kostí výrazně převažovaly velmi malé zlomky (do 15 mm lineární délky), které tvoří 55 %. Jejich vyšší procentuální zastoupení bylo zjištěno u bíle zbarvených kostí s teplotou žáru nad 650 °C, kde tvoří 68 %, zatímco u černě a hnědě zbarvených zlomků se stupněm žáru kolem 300–400 °C tvoří 52 %. Obzvláště velké zlomky (nad 46 mm lineární délky) byly rozloženy opačně (u kostí s teplotou kolem 300–400 °C tvoří 4,4 %, zatímco u kostí s teplotou žáru nad 650 °C byly zastoupeny jen 1,3 %).

Spálené zlomky vykazovaly škálu od černého až po bílé zbarvení, což souvisí s různým stupněm žáru v průběhu kremace. Většina tělesných ostatků (67 % zlomků) prošla žárem při teplotě nad 650 °C. Variabilita ve stupni žáru souvisí s umístěním těla na pohřební hranici a lokalizací centra žároviště. Nejnižším stupněm výpalu prošly kosti dolních končetin, u kterých mohlo dojít k určitému druhu překrytí s ohledem na výskyt krystalků na jejich povrchu.

Vymezení kontextů, v jejichž rámci byly vyzvedávány ostatky, umožnilo rekonstrukci prostorové distribuce kosterních částí. Ve východním kontextu převažovaly zlomky lebky a osově kostry. Na něj severozápadním směrem navazovaly kontexty s převahou zlomků dolních končetin a směrem na jih se nacházel kontext s fragmenty horních končetin. Vymezeny byly dvě hypotézy, kdy v první je zvažován primární pohřeb (spálení nebožtíka v místě konečného uložení). Z anatomického pořádku kosterních částí lze rekonstruovat polohu jedince s hlavou na východ, horními končetinami před tělem ve směru na jih a dolními končetinami pokračujícími severozápadním směrem. V případě druhé hypotézy by se jednalo o sekundární pohřeb, při němž byly spálené ostatky vybrány z hranice a při pečlivém dodržování anatomického uspořádání kosterních částí pohřbeny v jámě.

INTERPRETACE: HROBY SE STOPAMI POHŘEBNÍ HRANICE

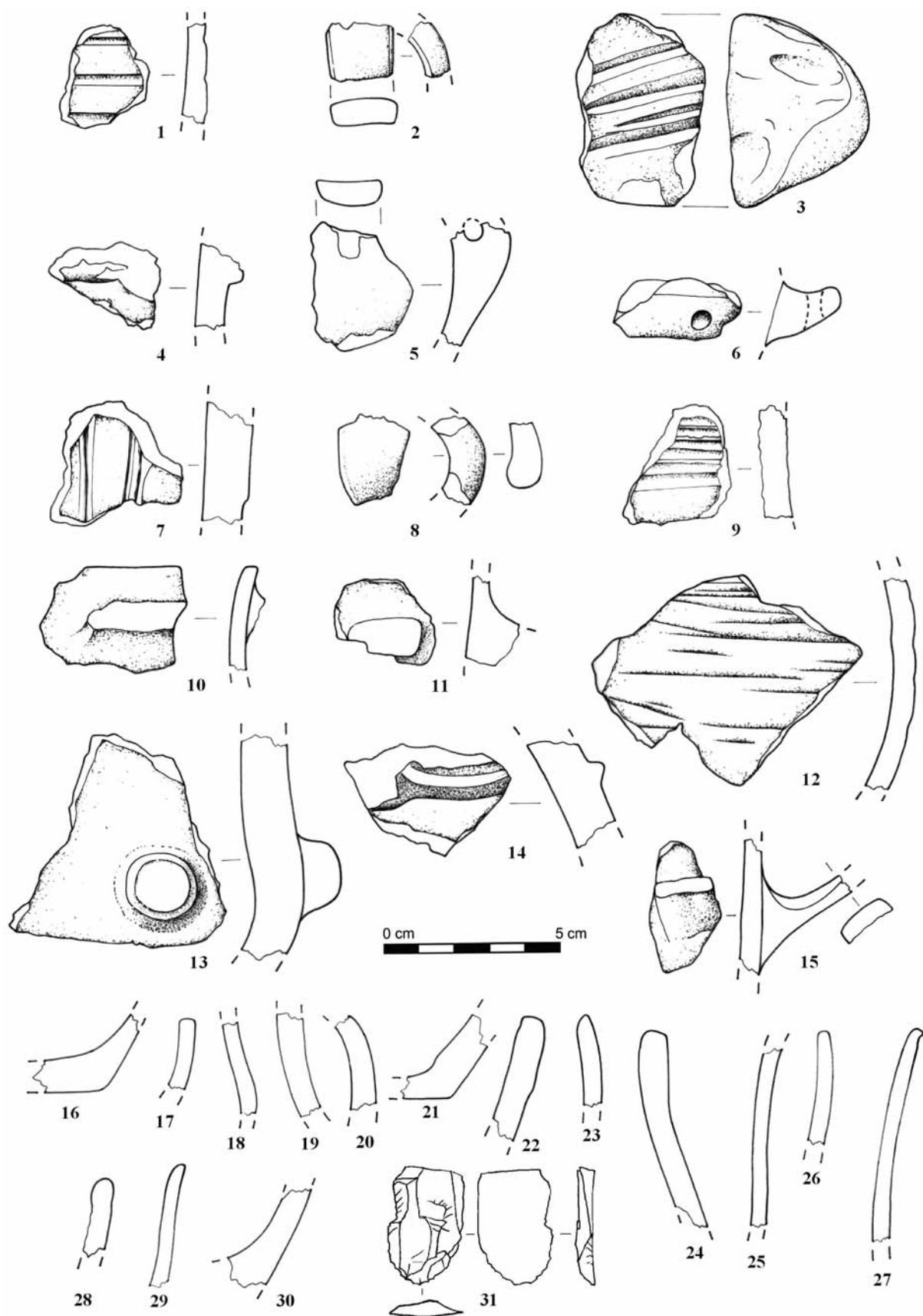
Nález z Velkých Přílep je jedním z prvních svého druhu v prostředí závěru eneolitu ve střední Evropě. Pozoruhodná je rovněž souvislost dokumentované pohřební události s pravděpodobně sídlištním kontextem objektu, v němž byly stopy kremace zachyceny. Podle jedné z hypotéz vyplývajících z analýzy lidských ostatků a nálezových okolností jde o žárový pohřeb *in situ*, tedy včetně žároviště s velmi omezenou mírou postdepozicičních transformací. Prostorová analýza rozmístění ostatků a míra spálení jednotlivých částí těla přinesla pozoruhodná tafonomická pozorování.

Ostatky spálené při teplotě 300–400 °C se nacházely v severní části depozitu. Kostí byly zachovány ve velkých zlomcích a měly hnědou či černou barvu. Od severovýchodu k jihu se táhnul pás více fragmentarizovaných bílých kostí s převažující teplotou spálení 650–800 °C. Jen ve východní části jámy byl shluk kostí spálených při teplotě 550 °C. Z prostorového srovnání stupně teploty hoření, míry fragmentarizace a anatomických částí spáleného těla vyplývá, že nejméně spálené a nejméně fragmentarizované jsou kosti dolních končetin. To by mohlo naznačovat, že dolní končetiny částečně přesahovaly největší žár pohřební hranice.

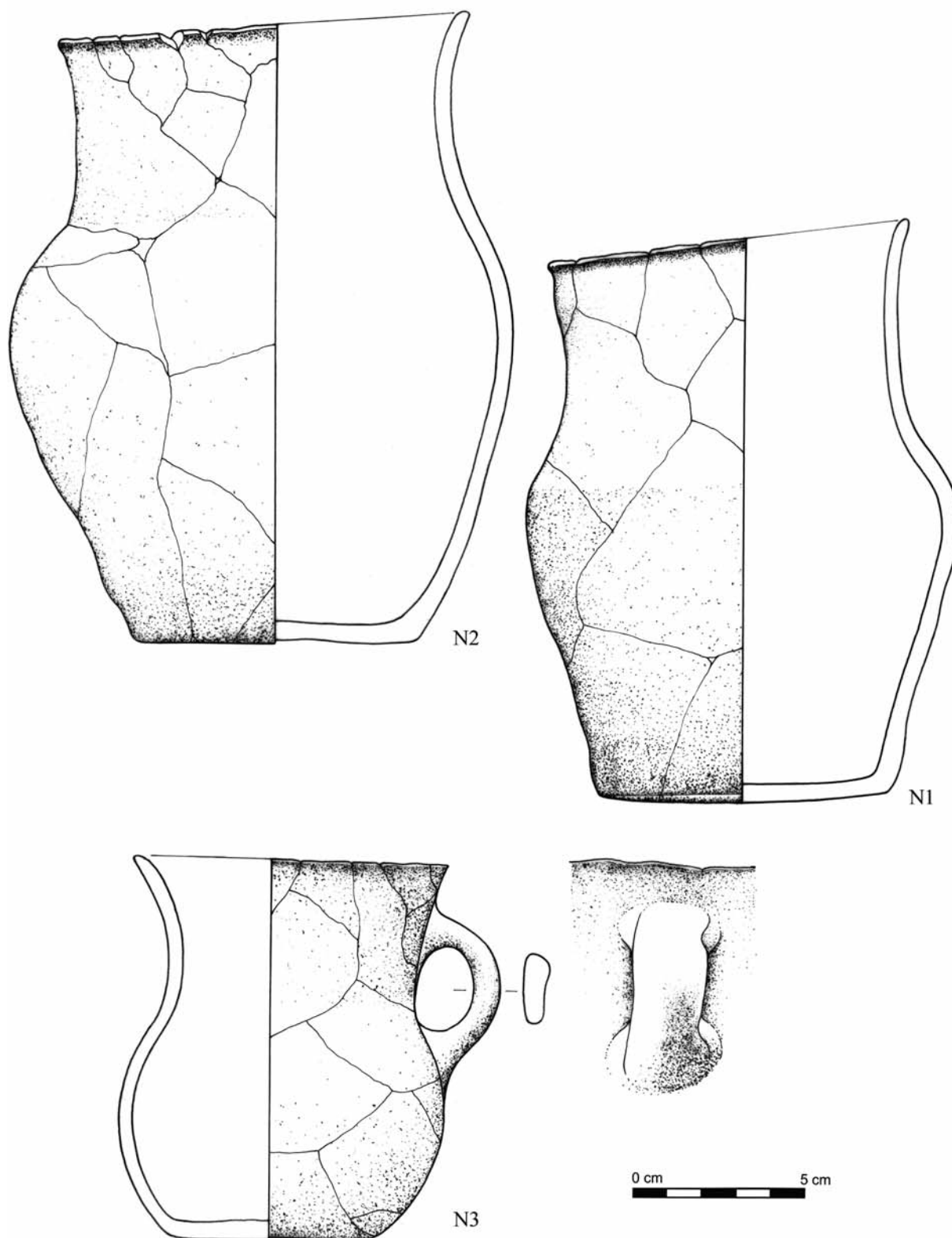
Spálené zlomky horních končetin byly nalezeny v nejsevernější části křemáčnického depozitu, zatímco dolní končetiny byly zaznamenány v jižní části jámy. Zlomky lebky a páteře byly přibližně uprostřed, poněkud blíže k východu. Tato distribuce spálených ostatků může být interpretována jako dílčí prostorová transformace částí těla původně *in situ* spáleného. Tělo bylo orientováno svou horní částí k jihu, takže při předpokladu uchování stejného principu v kladení těla na hranici jako je tomu při ukládání do hrobu, by bylo možné předpokládat, že v případě kremace z Velkých Přílep šlo o pohřeb ženy. Těto hypotéze by nasvědčovala i přítomnost hrnce a vysokého džbánku (konvice), protože tyto nádoby jsou spojovány s ženským elementem v pohřební výbavě (Turek 2002).

Lebka má při kremaci relativně největší potenciál k přemístění, jednak je relativně nejvýše postavená, jednak může dojít k její explozi žárem, nebo zakutálení na jiné místo hranice. Proto také nemusí být překvapením, že zlomky lebky byly nalezeny přibližně uprostřed depozitu.

Interpretace objektu č. 77/06 ve Velkých Přílepech není zcela jednoznačná. Celková podoba jámy se nijak neodlišuje od běžných sídlištních objektů z období zvoncovitých pohárů. Avšak pohřeb na jeho dně svědčí o jeho druhotném využití coby žároviště. Je možné, že sídlištní jáma ještě před svým zaplněním posloužila jako místo kremace a posléze i jako hrob zemřelého jedince. Profánní charakter sídlištního objektu se tak propojil s funerální funkcí žároviště a hrobu.

Obr. 11. Velké Přílepy. Výběr nálezů ze zásypu objektu č. 77/06. Keramika 1–2, 4–30, kámen 3, 31. Kresba V. Tesař

Obr. 12. Velké Přílepy. Keramické milodary doprovázející žárový pohřeb v objektu č. 77/06. Kresba V. Tesař

Praha-Kobylisy

Hrob s žárovíštěm na dně byl objeven v Praze-Kobylisích (výzkum M. Kuchařík 2005). Hrob obsahoval *in situ* žárový pohřeb a dvě částečně ohořelé dobytčí lebky, na povrchu a vedle kremace. Hrobová jáma byla obdélného až oválného půdorysu, svými rozměry odpovídá běžným kostrovým hrobům. Dno jámy tvořila spraš, místy propálená do hloubky 3–5 cm. Většina rozměrných fragmentů spálených kostí byla nalezena podél pomyslné delší osy hrobu, s nejvýraznější koncentrací přibližně uprostřed hrobové jámy. Antropologická a tafonomická analýza nálezů bohužel nebyla dosud provedena (Turek 2006a; týž 2006b, fototab. 13).

Praha-Jinonice

Zcela nedávno byla v Praze-Jinonicích (Butovická 18, výzkum J. Horák, publikace připravována do *Archaeologica Pragensia* 19) zjištěna další pohřební situace, kterou lze snad interpretovat jako žárovíště. Velké fragmenty spálených kostí a stopy žáru byly zachyceny velmi mělko v podorničí.

VÝSKYT ŽÁROVÉHO RITU V OBDOBÍ ZVONCOVITÝCH POHÁRŮ VE STŘEDNÍ EVROPĚ

Studium pravěkého žárového ritu přineslo dosud velmi omezené množství společenských interpretací pohřebního ritu, rituálních míst a symboliky transformace spojené s tímto způsobem pohřbu. Přestože má kremace ve střední Evropě kořeny už v neolitu, byla v mnoha regionech výskytu zvoncovitých pohárů spíše doplňkovou alternativou k pravidelnému kostrovému ritu. Velkou změnu pro hodnocení významu kremace měly nedávné objevy v Budakalász, na Dunaji v severním Maďarsku. V jedné lokalitě zde bylo odkryto 790 kremací v urně, 62 prostých kremací v jamce, jen 65 inhumací a 153 hrobů beze stop lidských ostatků, tedy celkem 1070 pohřbů! (výzkum Andrász Czene 2005). Pro Csepelskou skupinu v tomto regionu je ale žárový ritus charakteristický. Opakovaně bylo doloženo, že obliba žárového ritu v období zvoncovitých pohárů je vysoká v Karpatské kotlině a klesá směrem k severozápadu (Havel 1978; Turek 1995 etc.).

Žárový ritus představuje téměř 20 % všech pohřbů na Moravě (tento stav je však značně ovlivněn velmi specifickou situací na pohřebišti v Holáskách) a téměř 8 % všech pohřbů v Čechách. V severozápadních Čechách je podíl žárového ritu jen 4 % a ve středním Německu je to méně než 1 %.

Následující přehled lokalit shrnuje současný stav poznání pohřebišť z období zvoncovitých pohárů s převažujícím žárovým ritem, nebo lokality s výjimečným výskytem kremací v regionech, kde je tento způsob pohřbu neznámý. Je zde zdůrazněn poměr žárových hrobů ke kostrovým:

Holásky (okr. Brno-město), 59(?) kremací : 4 inhumacím (Dvořák 1991)

Tuněchody (okr. Chrudim), 32 kremací : 11 inhumacím (Tichý et al. 2007)

Nordharz-Vorland, střední Německo, 3 lokality se 4 kremacemi (Hille 2001)

Hatrizze, Moselle, Lotrinsko, birituální hrob (Véber 2006 pers. comm.). Tato lokalita je zřejmě nejzápadněji položeným žárovým pohřbem tohoto období v Evropě.

Variabilita forem žárových pohřbů

Žárové pohřby v období zvoncovitých pohárů v Čechách jsou téměř v každé lokalitě odlišné. Následující charakteristika je založená především na nálezích z Čech.

Okrouhlé jámy

Většina žárových pohřbů je uložena v mělkých jamách okrouhlého až oválného půdorysu o průměru 50–100 cm. Spálené ostatky jsou nejčastěji nasypány na dně jámy, někdy částečně překryty keramickou výbavou.

Příklady z Čech: Praha-Lysolaje, hroby 10, 19, 20, 23, 24; Tvršice (okr. Louny), hrob 1; Hrbovice (okr. Ústí nad Labem), hrob 82/78.

Příklady z Moravy: Hulín (okr. Kroměříž), výzkum Peška – Berkovec 2006.

Obdélné jámy

Vyskytují se také žárové pohřby rozsypané po dně obdélné hrobové jámy, která svým tvarem a rozměry odpovídá jámám kostrových hrobů. Ladislav Hájek předpokládal že jde o pohřby chronologicky časnější než ty v okrouhlých jamách. Rozdíl se ale zřejmě není chronologický. Jak dokládáme v tomto příspěvku, mohly některé z těchto hrobů sloužit přímo jako žárovíště.

Příklady z Čech: Radovesice I (okr. Teplice) – hrob 53/80-I (Turek 1993)

Příklady z Moravy: Pavlov I (okr. Břeclav) – hrob 529/83 (Dvořák et al. 1996, 35, Taf. 44).

Zvláštní skupinu tvoří žárové pohřby uložené v kamenných skříňkách

Skříňkové hroby zvoncovitých pohárů jsou v Čechách vzácné a obsahují výhradně žárové pohřby. Většina dokumentovaných případů pochází ze severozápadních Čech a Saska. V těchto případech snad lze sledovat spojitost se severním sousedstvím Čech, protože kamenné skříňkové hroby jsou běžnější ve středním Německu.

Příklady z Čech: Kolín (okr. Kolín) „Na Katovce“, hrob XIX; Lovosice (okr. Litoměřice), pískovna Löbl, hroby I a II; Most (okr. Most) „Důl Jan“. Posledně zmíněný hrob byl postaven ze čtyř vertikálních kamenných desek a překryt dalšími třemi horizontálně kladenými. Skříňka měla rozměry 90×80 cm a hloubku 50 cm (*Neustupný 1928–30*).

Žárové pohřby v urnách

Z téměř 50 žárových pohřbů v Čechách jen 10 obsahovalo zdobený zvoncovitý pohár. V pohřebních výbavách žárových hrobů bývají častěji zastoupeny nádoby, které jsou v kontextu inhumací vzácné: amfory charakteristické nízkou posazenými uchy (Sadská, okr. Nymburk) a někdy s plastickou výzdobou (Třebestovice, okr. Nymburk); hrnce a zásobnice, které se nejčastěji nacházejí v sídlištním kontextu (Hrbovice, hrob 82/78).

Spálené ostatky bývají někdy uloženy do urny, nejčastěji v podobě amfory, zásobnice, méně často do pohárů a mís. Pozoruhodné je zjištění, že zatímco velké nádoby-urny bývají intaktní, menší nádoby, jako jsou džbánky a mísy, často vykazují stopy mírného přepálení a deformace. Je tedy možné, že tyto nádoby byly jako součást pohřební výbavy přiloženy ke kremační hranici, nikoliv však přímo do ní v době největšího žáru. Některé džbánky bývají mírně přepálené jen na jedné straně, která byla zřejmě vystavena hranici. Podobné pozorování bylo zaznamenáno také na nádobách z hrobu 77/06 ve Velkých Přílepech. Mohly to být nádoby použité při pohřebním ceremonálu, které byly po jeho ukončení přiloženy k dohořívající hranici, zatímco urny se do žáru hranice vůbec nedostaly. Toto pozorování by zasloužilo specificky zaměřený výzkum včetně experimentálních testů vlivu různého stupně žáru na různě umístěné nádoby.

Společenská interpretace volby žárového ritu

Při interpretaci důvodů selektivní preference kremace se musíme ptát:

- Je tato pohřební praktika spojená s konkrétní společenskou kategorií?
- Existují nějaké specifické artefakty provázející žárové pohřby?

Vzhledem k omezenému počtu známých žárových hrobů a různé kvalitě starších výzkumů je dnes poměrně složité interpretovat společenské důvody pro volbu žárového ritu. Určité indicie se však již objevují.

Kremace a chybějící ženy?

V roce 2002 Jan Turek upozornil na otázku chybějících dokladů ženských pohřbů v Čechách a středním Německu v období zvoncovitých pohárů (*Turek 2002*). Naproti tomu na Moravě a v jižním Německu jsou obě pohlaví rovnoměrně zastoupena v běžném pohřebním ritu.

Nedostatek ženských pohřbů v některých regionech byl zřejmě způsoben alternativním způsobem pohřbu uplatněným na určitém počtu žen. Jistě existuje mnoho způsobů pohřbu, který nezanechá stopy zjištělné archeologickými metodami. V případě pohřbů v období zvoncovitých pohárů je třeba mít na paměti, že druhotné pohřby byly zřejmě často ukládány do nadzemních partií mohylových naspů a jsou dnes beze stop zničeny. Taková praxe je doložena v oblastech, kde se eneolitické mohyly výjimečně zachovaly (východní Morava, střední Německo). Většina mohyl však v současné zemědělské krajině zmizela a je tedy možné, že předpoklad pohřbů v pláštích mohyl může být jedním z klíčů k vysvětlení chybějících pohřbů žen v Čechách a středním Německu.

Pohřebiště s převahou žárového ritu

V Čechách a na Moravě jsou i doklady pohřebišť s převládajícím žárovým ritem (jako jsou Holásky nebo Tuněchody). Dnes není snadné vysvětlit význam těchto výjimečných lokalit. Představují tato pohřebiště komunity se vztahem k jihovýchodním regionům s převahou žárového ritu? Nebo se setkáváme s kremačními pohřebními skupinami reprezentujícími konkrétní společenskou kategorii v rámci neodkrytých rozsáhlejších pohřebišť?

Pohřebiště v Holáskách (okr. Brno-venkov) čítalo přinejmenším 59 žárových pohřbů oproti 4 inhumacím (*Dvořák 1991*). Celkový obraz pohřebiště v Holáskách se odlišuje od ostatních lokalit známých na Moravě.

V nálezech z Holásek se vyskytuje také zlomek mísy typu Makó. Otázkou je, zda jde o jeden z dokladů kontaktů k jihovýchodu. Další velká pohřebiště na Moravě, jako třeba Hoštice (okr. Vyškov) se 155 hroby a s pouhými třemi žárovými pohřby, ukazují zcela odlišný obraz. Srovnání se současným pohřebištěm v Holáskách nás přivádí k otázce, proč některé zvoncovité komunity preferovaly kremaci před inhumací. Je to z důvodu vztahů k csepelským komunitám na jihovýchodě? Poměr obou ritů v Holáskách a v Budakalász je totiž docela podobný. Zdá se, jakoby pohřebiště v Holáskách představovalo komunitu s podobnými pohřebními zvyky jako v Csepelské skupině v Maďarsku.

LITERATURA A PRAMENY

- Anděra, M. – Horáček, I. 1982: *Poznáváme naše savce*. Praha.
- Bruzek, J. 2002: A Method for Visual Determination of Sex, Using the Human Hip Bone, *American Journal of Physical Anthropology* 117, 157–168.
- Čihák, R. 1987: *Anatomie 1*. Praha.
- Daněček, D. 2007: Velké Přílepy, I. etapa výstavby komunikací a čtyř rodinných domů (př. č. 9/2006), *Archeologické výzkumy Středočeského muzea v Roztokách u Prahy v roce 2006, Středočeský vlastivědný sborník* 25, 97–98.
- Daněček, D. 2008a: Velké Přílepy, k. ú. Velké Přílepy 2006–2007, *Nálezová zpráva o předstihovém archeologickém výzkumu na stavbě příjezdové komunikace na ppč. 64/29 a osmi bytových domů na ppč. 64/30,31,32,33,34,39,43,44. Středočeské muzeum v Roztokách. Roztoky u Prahy*.
- Daněček, D. 2008b: Velké Přílepy, k. ú. Velké Přílepy, II. etapa výstavby komunikací a bytových domů (př. č. 8/2007), *Archeologické výzkumy Středočeského muzea v Roztokách u Prahy v roce 2007, Středočeský vlastivědný sborník* 26, 109.
- Daněček, D. 2009: Velké Přílepy, další etapa výstavby bytových domů (př. č. 12/2008), *Archeologické výzkumy Středočeského muzea v Roztokách u Prahy v roce 2008, Středočeský vlastivědný sborník* 27, v tisku.
- Denys, C. 2002: Taphonomy and experimentation, *Archaeometry* 44, 469–484.
- Dokládal, M. 1999: Morfologie spálených kostí. Význam pro identifikaci osob. *Sborník lékařské fakulty* 113. Brno.
- Domonkošová-Tibenská, K. – Nagyová, N. – Bodoriková, S. 2007: Antropologická analýza kostrových pozůstatků z žiarového pohřebiště z lokality Trenčín-Biskupice, *Ve službách archeologie* 2, 63–67.
- Dvořák, P. 1991: Pohřebiště lidu s kulturou se zvoncovitými poháry v Holáskách (okr. Brno-město), *Časopis Moravského muzea v Brně* 76, 41–60.
- Dvořák, P. – Matějčková, A. – Peška, J. – Rakovský, I. 1996: Gräberfelder der Glockenbecherkultur in Mähren II (Bezirk Břeclav). *Katalog der Funde*. Brno – Olomouc.
- Fisher Jr, J. W. 1995: Bone surface modifications in zooarchaeology, *Journal of Archaeological Method and Theory* 2, 7–68.
- Havel, J. 1978: Pohřební ritus kultury zvoncovitých pohárů v Čechách a na Moravě. In: *Praehistorica* 7, *Varia Archaeologica* 1. Praha, 91–117.
- Herrmann, B. – Grupe, G. – Hummel, S. – Piepenbrink, H. – Schutkowski, H. 1990: *Prähistorische Anthropologie Leitfaden der Feld- und Labormethoden*. Berlin.
- Hille, A. 2001: Cremation burials at the periphery of the distribution area (Nordharzvorland). In: F. Nicolis (ed.), *Bell Beakers Today – Pottery, people, culture, symbols in prehistoric Europe. Proceedings of the International Colloquium, Riva del Garda (Trento, Italy), 11–16 May 1998*. Trento, 613–616.
- Hložek, J. 2008: Velké Přílepy, k. ú. Velké Přílepy, okr. Praha-západ, *Výstavba bytových domů na ppč. 64/36–38. Nálezová zpráva Archeocentrum*. Praha.
- Hložek, J. 2009: Velké Přílepy, závěrečná etapa výstavby bytových domů, *Archeologické výzkumy Archeocentra v roce 2008, Středočeský vlastivědný sborník* 27, v tisku.
- Kočár, P. – Kočárová, R. 2006: Nálezová zpráva o archeobotanické analýze – Tuchoměřice, *Archiv ZIP, o. p. s., Plzeň, č. j. 128/06*. Plzeň.
- Kočár, P. – Kočárová, R. – Sůvová, Z. 2006: Velké Přílepy-Skalka (okr. Praha-západ), *Nálezová zpráva o environmentální analýze, ZIP, o. p. s., Plzeň, č. j. 435/06*. In: Daněček, D. 2008a.
- Kyselý, R. 2002: Osteological analysis of animals buried in Hostivice (Prague-West district) – Funnel Beaker culture (TRB) and a comparison of animal remains from Hostivice with other contemporary finds from the Czech Republic and Central Europe, *Památky archeologické* 93, 29–87.
- Kyselý, R. 2008: Osteologické nálezy z eneolitu a doby bronzové z lokality Velké Přílepy-Skalka (r. 2006–2007). In: Daněček, D. 2008a.

- Lyman, R. L. 1994: Vertebrate Taphonomy. Cambridge Manuals in Archaeology. Cambridge.
- Neustupný, J. 1928–30: Skříňkový hrob kultury zvoncovitých pohárů z Mostu, Památky archeologické 36, 112–114, obr. 18–20.
- Průchová, E. – Chroustovský, L. v přípravě: Hromadný pohřeb ze starší doby bronzové z Velkých Přílep. Příspěvek ke studiu exkavace, tafonomie, vzniku a účelu pohřebního.
- Stloukal, M. 1999: Žárové pohřby. In: Stloukal, M. a kol. 1999, Antropologie. Příručka pro studium kostry. Praha, 378–382.
- Stolz, D. 2008: Analýza štípané industrie z lokality Velké Přílepy-Skalka, ZAV 2006–2007. In: Daněček, D. 2008a.
- Tichý, R. – Dohnálková, I. – Dohnálková, H. – Thér, R. – Krnovský, V. 2007: Birituální pohřebiště a sídliště kultury zvoncovitých pohárů v Tuněchodech u Chrudimi (předběžná zpráva). In: Otázky neolitu a eneolitu našich zemí. Hradec Králové, 165–172.
- Turek, J. 1993: Osídlení z období zvoncovitých pohárů v povodí řeky Bíliny v severozápadních Čechách. Ručopis diplomové práce. Katedra archeologie, FF UK Praha.
- Turek, J. 1995: Nálezy období zvoncovitých pohárů v povodí řeky Bíliny v severozápadních Čechách. In: Blažek, J. – Meduna, P. (eds.), Archeologické výzkumy v severozápadních Čechách 1983–1992. Most, 123–134.
- Turek, J. 2002: „Cherche la femme!“ Archeologie ženského světa a chybějící doklady ženských pohřbů z období zvoncovitých pohárů v Čechách. In: Neustupný, E. (ed.), Archeologie nenalézaného. Plzeň – Praha, 217–240.
- Turek, J. 2006a: Hroby lučištníků z Kobylis, Archeologie 1/2006, 10–15.
- Turek, J. 2006b: Období zvoncovitých pohárů v Evropě, Archeologie ve středních Čechách 10, 275–368.
- Ubelaker, D. H. 1978: Human skeletal remains. Excavation, analysis, interpretation. Chicago.
- Wahl, J. 1982: Leichenbranduntersuchungen. Ein Überblick über die Bearbeitungs- und Aussagemöglichkeiten von Brandgräbern. Prähistorische Zeitschrift 57, 2–215. Citováno podle: Dokládál, M. 1999: Morfologie spálených kostí. Význam pro identifikaci osob. Sborník lékařské fakulty 113. Brno.
- White, T. D. 2000: Human osteology. 2nd Ed. New York.

BELL BEAKER CREMATION BURIAL WITHIN THE SETTLEMENT CONTEXT AT VELKÉ PŘÍLEPY (PRAGUE-WEST DISTRICT)

Interpretation. Graves with traces of cremation pyre

Feature No. 77/06 at Velké Přílepy was a pit of partly irregular shape containing in-situ cremated human remains showing rather limited postdepositional disturbance. The spatial anthropological analysis (by E. Průchová) of the distribution of cremated remains and the degree burning on individual bones produced interesting taphonomical observation.

Degree of burning and taphonomy

The study of cremation and postdepositional processes was undertaken at Velké Přílepy, feature 77/06 (by E. Průchová). The remains cremated at the temperature of 300 – 400 °C were located in the northern part of the deposit. These were fairly intact bones of brown and black colour 300–400 °C. The strip of fragmented white bones with prevalent burning temperature of 650–800 °C was stretching from northeast towards south. Only in the eastern part of the deposit occurred bones burned at temperature of 550 °C. It appears that the lowest temperature of burning is coinciding with fragments of lower limbs. This may suggest that legs of the dead were stretched out of the main heat of the pyre. The tiny black crystals attached to the bones may be residues of some alien organic (?) material that was burned there at the same time.

Cremated fragments of upper limbs were found in the northernmost part of the cremation deposit, while the lower limbs were recorded in the opposite, southern part of the pit. The cranial fragments and vertebrae were almost in the middle, more towards east. This pattern in distribution of cremated bones may be interpreted as result of spatial shifting of originally complete body cremated in-situ, perhaps in female position, head towards south. The cranium has perhaps the highest potential for dislocation during the cremation, rolling down of relatively highest point of the pyre, though it should not be surprise that the skull fragments were found in anatomically different position.

The interpretation of the feature 77/06 at Velké Přílepy is not completely clear. The overall look of the irregular feature seems like a typical settlement pit. However, its fill and content shows traces of systematic ritual be-

havioural. It may be well possible that still opened settlement pit was reused as an incineration place, thus the ritual activity merged with the profane environment of an everyday life.

Praha-Kobylisy

Only very recently three examples of incineration pits were discovered in Central Bohemia. The first incineration pit, excavated in Prague-Kobylisy (excavated by M. Kuchařík & J. Turek, 2005), contained in-situ cremated human remains and two partly burned bulls heads laid on top and beside the cremation. The grave pit was of oblong/oval shape, its size was matching the regular size of grave pits containing normally inhumations. The bottom of the pit consisted of loess red burned about 3–5 cm deep. The large fragments of cremated bones were found along the long axis of the pit, with the largest concentration in its central part. Unfortunately the anthropological and taphonomical analysis has not been completed yet.

Praha-Jinonice

Most recently the possible incineration area (sunken only in the lower part of topsoil) with large pieces of cremated bones and traces of burning has been discovered in Prague Jinonice, Butovická 18 (excavation 2007 by J. Horák, publication forthcoming in *Archaeologica Pragensia* 19).

Occurrence of Bell Beaker cremations in Central Europe

The study of cremation burials in prehistory has, in many respects, produced very few social interpretations of the important funeral rites, ritual sites and symbolism of transformations associated with this method of disposal of the body.

Despite the fact that the cremation has a long pedigree in Central European prehistory (since the first farmers LBK Culture). The cremation method of ritual disposing the dead was complementary to inhumations in many regions of Central Europe during the Bell Beaker Period. A great change in the account of the Bell Beaker cremations was brought by the recent excavation at Budakalász on Danube in North Hungary, with 790 urn cremation burials, 62 simple cremations, 65 inhumations and 153 graves without traces of human remains, 65 graves were encircled by round ditches (totally 1070 burials! excavated by Andrász Czene 2005). This region is, however, characteristic of strong preference for cremation rite. It was repeatedly observed that the popularity of cremation rite is very high in the Carpathian basin and weakening towards northwest (Havel 1978; Turek 1995 etc.).

Cremations represent almost 20% of burials in Moravia (this is, however, greatly affected by the specific cremation cemetery at Holásky) and up to 8% of the total amount of burials in Bohemia. There are only about 4% of cremation burials in Northwest Bohemia and in Central/East Germany are cremations exceptional, less than 1%.

The following review of sites summarizes the current state of knowledge on cemeteries with prevalent or considerable number of cremation burials or sites with scarce evidence of cremation in regions where there is lack of such finds. The account below presents the ratio of cremations to inhumations in selected sites from each region:

Holásky, South Moravia, 59? cremations: 4 inhumations (Dvořák 1991)

Tuněchody, East Bohemia, 32 cremations:11 inhumations (Tichý et al 2007)

Nordharz-vorland, East Germany, 3 sites with 4 cremations (Hille 2001)

Hatrizze, Moselle, Lorraine, bi-ritual late Beaker grave (Véber 2006 pers. comm.). This last site perhaps represents the westernmost influence of the Central European Bell Beaker cremations.

Variability of cremation forms

The Bell Beaker cremations vary in their forms almost site to site. The following descriptions are based mainly on the finds from Bohemia.

Circular pits

Most of cremation burials are deposited in shallow circular or oval pits 50–100 cm in diameter. The cremated human remains are usually piled up on the bottom of the pit, sometimes partly covered by pottery assemblage.

Examples from Bohemia: Prague-Lysolaje, graves 10, 19, 20, 23, 24; Tvršice (Northwest Bohemia, District Louny), grave 1; Hrbovice (Northwest Bohemia, District Ústí nad Labem), grave 82/78.

Examples from Moravia: Hulín (District Kroměříž) Central Moravia (excavations Peška – Berkovec 2006)

Oblong pits

There are also cremations spread over the bottom of a grave pit in the shape and size of those used for inhumations. Ladislav Hájek supposed that they are earlier than those in circular and oval pits. The difference is, however, not chronological. Some of these grave pits served as incineration places.

Examples from Bohemia: Radovesice I (Northwest Bohemia, District Teplice) – grave 53/80-I (Turek 1993).

Examples from Moravia: Pavlov I (South Moravia, District Brno) – grave 529/83 (Dvořák et al 1996, 35, Taf. 44).

A specific group of burials is represented by cremations inserted into stone cists

Bell Beaker stone cists are rare in Bohemia and they are exclusively containing cremations. The majority of recorded cases come from North-west Bohemia, near to Saxony. There may be some connection to the northern neigh-

bourhood of Bohemia as the stone cists are more common in some regions of East Germany (Middle Elbe/Saale region, Harz).

Examples from Bohemia: Kolín (Central Bohemia, District Kolín), „Na Katovce“, grave XIX; Lovosice (Northwest Bohemia, District Litoměřice), Sandpít Löbl, grave I, II; Most (Northwest Bohemia, District Most) „Shaft Jan“. Grave was built of four vertical stone slabs and covered with another three. The cist was 90 cm long, 80 cm wide and 50 cm deep (Neustupný 1928–30).

Cremations in urns

Amongst about 50 cremation burials in Bohemia only 10 contained decorated bell beakers. In their burial assemblages often appear types of pottery that are usually rarely found with inhumations, such as: Amphorae, characteristic by low based handles (Sadská, District Nymburk – Central Bohemia) and sometimes with plastic decoration (Třebestovice, District Nymburk – Central Bohemia). Storage jars, are usually appearing in the settlement context. Their rim and neck is decorated by plastic slashed cordons (Hrbovice grave 82/78, Northwest Bohemia, District Ústí nad Labem). Cremated remains were sometimes inserted into an urn-pot. Most commonly into a large vessel, such as amphora, storage jar, less frequently also beaker or a bowl. An important observation was made comparing the large urn vessels and remaining funerary pottery assemblage. It appears that urns usually remain intact, while the other pots, handled cups and bowls, inserted into a grave are more or less affected by the heat of cremation pyre. Such burning traces were however not observed on the same types of pottery accompanying inhumations. It is though very likely that the traces of secondary burning and deformation of the shape of those pots was caused by the burning of cremation. These pots were probably containing the funerary feast and as such were accompanying the deceased person during the cremation ritual. This observation would deserve further research including experimental testing of the pyre heat influence onto the pottery, as most of the examined vessels held only minor traces of burning and were possibly added to the pyre later, when the ashes were not in extremely hot and cooling down. Perhaps these pots were used by the mourners during the cremation ceremony and near the end of it they were placed onto the edge of the burning place. This may explain why some of the pots are slightly burned only on one side.

Social interpretation of cremation choice

Concerning the interpretation of selective preference for the cremation method of burial we have to ask:

- Is this funerary practice connected to particular social category?
- Are there any specific artefacts accompanying cremations?

Given the limited evidence of cremation burials and considering the variability of archaeological record gathered during last 100 years of archaeological interest, it is difficult to make a clear and straight forward interpretation of the social background for the choice of cremation. Some clues, however, exist and we shall discuss them in the following paragraphs.

Cremated and missing women?

In 2002 Jan Turek discussed the question of missing evidence of female burials in certain regions of central Europe during the Bell Beaker period (Turek 2002). The lack of female inhumations is characteristic for the Bohemian and central German group of Bell Beakers. The situation is however, different in Moravia and southern Germany, where both sexes are equally represented in common burial rites.

The lack of female burials in some regions must have been caused by an alternative method of burial that was used for certain number of deceased women. There are certainly many ways of disposing the body without leaving any traces retrievable by archaeological methods. In the case of Bell Beaker burial rites, it is important to note that secondary burials were often placed into the burial mounds above ground. Such practice is known from the regions where intact barrows survived (eastern Moravia, some sites in central Germany). The traces of prehistoric burial mounds however disappeared in most of the regions in central Europe due to the agricultural cultivation. These undiscovered burial mounds may be a key to the question on „missing“ Bell Beaker women in Bohemia and central Germany.

Cemeteries with prevalent cremations

In Bohemia and Moravia there is also evidence of whole funerary sites represented mainly by cremations (such as Holásky or Tuněchody). Based on the current state of knowledge it is difficult to interpret the significance of these exceptional sites.

Do they represent communities with links to the south-eastern regions with dominance of cremation rite? Are we dealing with excavated samples of cremation partitions of larger funerary areas that were designated for particular social category of individuals?

The cemetery at Holásky (Brno-venkov, South Moravia). There were excavated at least 59 cremations and only 4 inhumations (Dvořák 1991). The overall picture of the cemetery and pottery assemblages distinguishes it from the general character of Moravian cemeteries.

Amongst the finds at Holásky also appears a fragment of the Makó type bowl. Is it a clue for discovering links towards south east? Other major cemeteries in Moravia, such as Hoštice with 155 graves show rather different picture within the whole cemetery at Hoštice there were only three cremation burials. The comparison to contemporary cemetery at Holásky raises the question why some Bell Beaker communities preferred cremation method of burial over inhumation? Is it due to some ties to the Csepel communities? The ratio of cremations and inhumations at Holásky and Budakalász is quite similar. It seems like the cemetery at Holásky represent a community with similar funerary habits as those from the Csepel Group in Hungary.

(English by J. Turek)

DAVID DANĚČEK
STŘEDOČESKÉ MUZEUM, ZÁMEK 1, 252 63 ROZTOKY U PRAHY

ERIKA PRŮCHOVÁ
KATEDRA ANTRPOLOGIE PŘÍRODOVĚDECKÉ FAKULTY UK V PRAZE, VINIČNÁ 7, 128 44 PRAHA 2

JAN TUREK
ÚSTAV ARCHEOLOGICKÉ PAMÁTKOVÉ PÉČE STŘEDNÍCH ČECH, NAD OLŠINAMI 3/448, 100 00 PRAHA 10